

N. PÁL JÓZSEF

Államférfi a „posztmodern” előtti korból

DEBRECZENI JÓZSEF: A MINISZTERELNÖK

„Az igazság az, hogy miközben Antall társadalomideálja kétségkívül közelebb áll hozzám, mint Aczélé, az aczéli személyiséget és annak közegét sokkal jobban értem és sokkal inkább át tudom élni, mint az Antallét. Nyilván azért is, mert egy zsidó gyökerű kommunista családban nőttem fel, erről van belső képem, az Antallt nevelő középosztályról nincs.” E vallomásértékű szövegrészlet – többen szeretik idézni manapság az „aczéli személyiséget és annak közegét” elutasító szerzők közül – annak a Révész Sándornak a szájából hangzott el 1997 legelején (közölte a Népszabadság), aki először kísérelte meg, hogy az újabb kori magyar történelem e két, rengeteg vitát kiváltó alakjáról egyaránt értelmező pályaképet írjon. Nem tudhatom, hogy Révész Aczél-könyve (*Aczél és korunk*, 1997) csak az idézetből következtethető tudati és pszichés létállapotnak köszönhetően lett-e *sokkal* alaposabb, kidolgozottabb, gondosabb, *lelkesebb* (!) – ezért aztán bizonyos szempontból „kártékonyabb” is –, mint a miniszterelnökről szóló (*Antall József távolról*, 1995), de azt állítom, hogy ő Antallt és közegét nemcsak megérteni és átélni nem volt igazán képes, ám – a tökéletes szakmai objektivitás látszatát megnyerően közvetítő, intellektuálisan „ellenpontozó” stílusa és retorikája ellenére – még kísérletet sem nagyon tett rá, ellentétben azzal az attitűddel, amikor a kultúrpolitikus életútjának a boncolgatásába fogott. Más-mást diktálhatott a „szükség”, ugyanis mindkét könyvének súlyos politikai célzatai (is) voltak, s ezek az értékpreferencia-választás logikájának megfelelően törvényszerű vonzódásokhoz és tasztításokhoz vezettek, amiket a szerző nyíltan be is vallott (igaz, előbb csak az Antall-könyvben, de az újságban már nem nagyon kertelt a másik „hőséről” szólva sem). Szó, mi szó, amíg Révész Sándor Antall Józsefet és értékrendjét – ha nem is föltűnően leszámoló gerjedelemmel – mindenestül a múlt „múzeumába” (könyve dramaturgiai kifejlésének megfelelően: a „szoborlétbe”) utalta, addig Aczél Györgyből csak-csak sikerült faragnia egy egészében ugyan folytathatatlan, de azért módjával akár tradícióként is vállalható, amolyan „ahhoz képest” modernizátori figurát. Így aztán joggal föltehető a kérdés: a jelenbe lógó történelmi félmúlt alakjairól, szellemi-politikai értékrendjeiről lehetséges-e „objektív” dolgotat írni, vagy *csak az* történhet, mint rendesen: az *értékválasztás* mindent eldönt, az ember a saját táborához (pártjához) beszél, azt, illetve annak tradícióját próbálja erősíteni folyton-folyvást, még akkor is, ha – véletlenül – nem az lenne a szándéka?

Debreczeni József könyvének 175–176. oldalán közli Antall József (egyik) levelét, amit orvosához írt 1991 decemberében, számot vetve a közeli halállal. A szöveg nem teljes – a szerző ezt jelzi a filológia szabályai szerint –, de benne hagyott három olyan sort, ami a levél lényegi mondandójának csorbulása nélkül is nyugodtan kimaradhatott volna: „Közéleti pályámat, amire tulajdonképpen tizenhat éves korom óta készültem, majd megítéli a történelem. Ennek rövid összegzését talán még megörökítem, és lesznek olyan híveim, akik segítenek az igaz kép kialakításában...” (az én kiemelésem – N. P. J.). Én azt hiszem, hogy Debreczeni ezt a fél mondatot nemcsak nagyon megjegyezte, de egész életében a szívében őrzi majd, függetlenül attól, hogy az élő miniszterelnöknek eszébe ötlött-e egyáltalán az ő személye, amikor e sort leírta. A könyv bevezetőjében is Antall hívének vallja magát, de itt inkább a szónak arra a megfakult jelentésére illik gondolni, ami a miniszterelnökben elevenen élt még. Ez a *hívés-hívés* nemcsak az emberre és szellemi örökségére vonatkozik, hanem annál sokkal többre: a néhai személyen és pozícióján *túlmutató* magatartás és a morális-gondolati modell valami olyan, jó értelemben vett „sugárfertőzésére”, amely átfonja-megerősíti és determinálja a *hívő* személyiségét és a világhoz való viszonyát egy életre, úgy, hogy kívülről és cinikusan szemlélve „önállótlanágnak”, akár *függőségnek* is látszhat az egész, pedig nem az. A viszonynak ez az –

érdekekre nem tekintő – fajtája (a *bűség* szó egygyökerű vele!) mára végleg eltűnni látszik az individuális sikerességet mint legfőbb célt kíméletlenül hajszoló „globalizáció” *csak* érdek vezérelte kapcsolatrendszerében, hogy azt ne mondjam: mosoly tárgya lehet legföljebb. Az ezt föl vállaló Debreczeni József olyan – egyszerre intímen bensőséges („kitakaródzó”) és egyszerre fegyvelmezett gondolatvezetésű („zárt” szerkezetű) – könyvet írt az első szabadon választott kormány miniszterelnökről, amelyet az utóbbi évtizedekben senki más (más alakról sem!). Azt hiszem, műfajilag is besorolhatatlan a munka. Ő azt mondja, hogy „a történeti feldolgozás, a politológiai értékelés, az elemző publicisztika és a politikai memoár sajátos ötvözet”. Én inkább egy alig-alig rejtett, *racionalizált confessiónak* nevezném, ami többnyire higgadtan – de egyáltalán nem hűvösen – elemző *vitairat* is egyben, ahol a megcélzott vitafél nem annyira egy ember vagy egy nézetrendszer, hanem maga a *süketen együgyű értetlenség* vagy a ridegen számító, *torzító szándék*. A szerző joggal állítja, hogy Antall József „értékei, érdemei, illetve a sajtóban és a közvéleményben róla kialakított kép között szakadéknyi a távolság” – mint mondja: ezért írta a könyvet –, de a következetes vonalvezetésre figyelve sem lehet nem érezni a szemérmesen takargatott – s mindig „visszavenni” kísérelt –, át-átütő, néhol szinte „gyerekesen esendő” gesztusokon: én most olyasvalakiról beszélek, aki engem *megérintett*, s életem kegyelmi pillanatának tudom, hogy én is „megérintettem”, hogy a közelében lehettem. Velem kezét fogott (pedig a köszönésnek ezt a fajtáját ritkán mérte), szólt hozzám, én is úgy láttam a dolgot, mint ő (*ellentétben* Raffayval, Roszikkal és Marx Gyulával) stb. – s én most *tanúságot* tehetek újtjáról, küzdelmeiről, s *bizonyoságot* is arról, hogy valóban vannak hívei, ahogy a Schulteisz Emilnek írt levélben remélte. Egy becsületes pálya- és korképet olvashatunk, s drámát is egyben, egészen a néző-játékos-megörökítő katarikus könnyhullatásáig a 356. lapon (ha a dolog így is történt, csak Debreczeni József-re tartozik, éppen ezért szerintem ez a könyv legügyetlenebb pontja – ilyenekre is gondolva nevezhette a Népszabadság „recenzense” igaztalanul „politikai giccsnek” a könyvet), s egy szinte szakrálissá emelt történet és sorsképletet, ahol a szolgán, „kit virrasztva talált az Úr”, betelik az óra, s ő a halálával (ti. temetésével, amikor egy pillanatra nemzetté lett a nép) is azt szolgálja, amiért küldetett. A szöveg stílusa, retorikája, a szerkesztés dramaturgiája – külön érdemes figyelni a fejezetvégek aforisztikusan poentírozó megoldásaira – mind-mind ezt a kettős (elemző-tudatosító és tanúságtévő) célt demonstrálja – azt is megkockáztatom: Debreczeni olyanná próbálta csiszolni ezt a könyvet, amilyen csak egy tökéletesen megformált Antall-beszéd lehetett, a maga logikailag és morálisan is felszólító módú valóságában. Azonosulni a fölmutatott példázattal és *részeseülni belőle* itt egyet jelent. A szerző természetesen a maga értékdimenziójában halad, de pontosan annyi embernek akar beszélni, amennyinek a könyv hőse is akart.

A könyv legrövidebb fejezete (*Történelmi párbuzamok*) két és fél lap mindössze, mégis a gondolatmenet s az anyagot elrendező koncepció gyújtópontjának vélem. Arról beszél, hogy amíg az 1948–49-et megelőző reformkor a szellemi mellé a kor politikai óriásait is földajkálhatta, minékünk előzményként csak a kádári kor jutott a maga minden értéket szétzüllesztő valóságával. „A hiányt egyetlen ember hivatott pótolni: Antall József” – mondja zárlatként a szerző, miután jó hosszan idézi Boross Pétert, aki így kezdte: „láttam egy abszolút magabiztos embert, aki olyan természetességgel lett Magyarország miniszterelnöke, hogy abban volt valami csodaszerű.” Tudom, hogy az értékrend lelegyintői meg a személyiség történelemformáló szerepét tagadó „racionalisták” gúnyosan mosolyognak az ilyenféle mondatok hallatán, de egyvalami tény: Antall Józsefet az 1990-es március–áprilisi választások előtt *egy évvel* gyakorlatilag senki nem ismerte az országban, azt meg még az ellenfelei sem nagyon vitatták (persze jobbra csak utólag nem), hogy a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain mindenkit (mindhárom „oldal”) lejátszott a pályáról. „Készen”, teljes fegyverzetben jött elő, akár a görög mitológia hőse, s nyomasztóan nagy – ugyanakkor a gyakorlatban is hasznosítani képes – alkotmányjogi, történeti tudásával, elkövető rugalmasságával szinte egymaga megalkotta a rendszerváltoztatás jogi-törvényi kereteit. (Az, hogy alig fél esztendő múltán – közben összeomlott a béketábor meg az MSZMP! – e keret egy része kolonccá vált a saját kormánya nyakán, egy másik történet.) Debreczeni a könyv első felében e fölkészültség kialakulásának morális és determinációs historikumát rajzolja föl, egészen a színre lépésig (ennek a „megjelenítése” az 52. lapon aztán nagyon is színpadiasra sikerült), de az lesz ebben a történetben az igazán lényeges, ahogyan az antalli politikai

fölfogás és a szereptudat *történelmi logikája és meghatározottsága* kifejlik. Antall József szemléletében ugyanis a történelmi folytonosság *tudata* megkerülhetetlen tapasztalat volt, az ő személyes életrajza és értékmegőrző-értékátörökítő képessége pontosan lefedte azt a szándékot, amelyet hite szerint a nemzet is kell (kellene) hogy kövessen önnön arcának és életésélyeinek a följújtása-föjlújthatósága végett, hiszen a folytonosság nyilvánvalóan megszakadt, az arc kifakult, az életésély pedig veszni látszott. Úgy is mondhatnám: a (későbbi) miniszterelnök a *személyében* őrizte meg azokat a történelmi, morális értékeket és tradíciókat, amelyeket az *ország életében* durván a sárba tapostak – körülbelül 1945–48 között –, s amelyeket aztán az emlékezetéből is sikeresen kicsempésztek a Kádár-kori pocsolya-boldogság idején. Antall-lal egy pillanatra sem lehetett elhithető, hogy ennek az országnak nincsenek vállalható, progresszív (például demokratikus) hagyományai, mert hiszen a maga és környezete életútjából is tudhatta, hogy vannak, s tudta azt is, hogy pontosan ezek védik meg őt mindenféle „fertőzéssel” szemben, s hogy az ország – ha valaha még nemzetként akar önmagára nézni – képtelen lesz ezek tudatosítása nélkül megmozdulni. Egész lényében, magatartásában, politikusi és emberi stílusában ezt demonstrálta ő, pontosan azokat a jellemzőket tehát, amiket ez az ország időközben – urai eredményes manipulációjának hála – oly sikeresen elhagyott. Ez a történelemtől és tradícióktól viselő szemléletmód volt az, amely aztán nem kellett sem a globalizáció „modernizációs” lehetőségei után loholó, önmagát liberálisnak, szocialistának vagy éppen semminek nem nevező honi „elitnek” (nagy részének egyébként is jó oka van, hogy ne foglalkozzon a történelemmel!), sem a kádári biztonság ólmelegét megszokott, mindent materiális javakban mérő társadalom jókora hányadának. Ők – az elit meg a nép – természetesen „előrenéznek”, már ahogy manapság tanítja azt a világtévé s egyebek. (Ez lehet a *legfontosabb oka* annak, hogy ezt a váratlanul fölbukkanó „csoda-embert” a politikailag ellenérdekeltek – például Révész Sándor is a maga könyvében – éppúgy a régi világhoz tartozónak, idejétmúltnak, „nem a kor nyelvét beszélőnek” látták-láttatták, mint ahogy az ország is előbb csak tátott szájú, majd mérgesen elutasító értetlenséggel tekintett rá.)

Ettől dühös és elkeseredett Debreczeni, ebből fakad az említett tudati és szemléleti szakadékot szűkíteni óhajtó elszántsága s nem is ritka perlekedő indulata mindenki és minden ellen, akiről és amiről – a vállaltan kilátópontnak emelt értékpozícióból széttekintve – úgy látja, hogy gáncsolta vagy csak hátráltatta e történelmi feladat teljesítésének a mozzanatait, akár önös hatalmi érdekből, akár fölkészületlenségéből, akár butaságból. Egy három és fél esztendő küzdelem szakaszait kíséri végig, rekonstruálja témakörökre bontva – elemző kitérőkkel – a könyv második, terjedelmesebb felében, néha annak illúzióját is megejtően elhintve, hogy képes Antall József szemével láttatni az eseményeket (nagyon sokat idéz a miniszterelnök közölt és eddig nem közölt beszédeiből). Ez a rész már végképp nem szaktörténeti elemzés, hanem tisztán *szembesítés* (ezért a sok idézet) és korrekciós szándékú vitairat, ama tapasztalatoktól meghatározottan, hogy bőven van mit korrigálni. Egy eseménytörténet (a kormányzás szándékainak, lehetőségeinek és lehetetlenségeinek analízáló elősorolása) és egy *ezzel egyidős* (!) agresszív, manipulációs hiteltelenítés-történet rétegei kerülnek egymásra, szerencsésen vegyítve-variálva a személyesen emocionális magatartást (Debreczeni is részese a történetnek – mondjuk, a sűrűjének a szélén volt) a szellemi-politikai értékalakzat identitásának és demonstrációjának az elemző-vitázó attitűdjével. Némely fejezet (például a taxisblokádról szóló) írói teljesítménynek is remek, s vérbeli publicista hajlamra vall a munka szinte minden részlete: a stílus a gyilkos szarkazmustól a zengő pátoszig terjed, s ahogy már a szenvedélyektől sem mentes vitairatokban szokás, a szerző olykor kíméletlenül minősít élő embereket is, álljanak bármelyik „oldalán”. Ilyenkor Debreczeni talán „túl is pörög” egy kissé („hagyjuk már Lengyel Lászlót”, mondja például, aztán még vagy ötször-hatször előveszi), néha az az érzésem, hogy az indulat és a minősítés radikalizmusa mögött akár személyes emlék (is) lappanghat, de számomra mégis nyilvánvaló, hogy e néhány esztendő történéseinek *lényegi* erővonalait, erőviszonyait, azok alakulásának hatalomvágy és eltérő lehetőségek szabta természetét – s mindebben a miniszterelnök drámáját – rendkívül tanulságosan rajzolja fel a könyv.

A fölszabadult ország élére került Antall József – a szereptudat, az ehhez szükséges morális fölvétezettség és szakmai fölkészültség értelmében – egyedül volt, ez a szerzői koncepció megfellebbezhetetlen alapvetése. A könyv is azt a sokak számára már-már mulatságosan heroizáló

tetsző tételt erősíti, hogy Antall egész életében erre a szerepre készült, annak legcsekélyebb reménye nélkül, hogy az eljövő történelmi pillanatot (az „X órát”) megérheti. E pályakép szerint csak azt végezte múzeumi magányában, amit az időközben néppé nyomorított nemzet képtelen volt elvégezni, hiszen ő tudta: a valamikor *biztosan bekövetkező* (egy pillanatra sem hitt a kommunista rend javíthatóságában!) fordulat *csak olyan lehet*, amilyen – ti. amennyire *morálisan és tudatilag* felkészült – országot talál itt a változás („gazdaságilag” az országnak felkészülni nem volt módja a szocializmusban). Semmi kétségünk nem lehet ma már, hogy milyen társadalom találkozott a rég várt (legalábbis akkor azt hittük, hogy várja) szabadsággal – a történetek tanulsága arra utal, hogy Antall ezt már *akkor is* tudta. Mert voltak itt áldozatra kész, morálisan is kikezdehetetlen, a maguk területén fölkészült emberek, de ők mindannyian ugyanabban a világban voltak kénytelenek fölnőni és talpon maradni, lázadásuk hangsúlyozottan emocionális természetű volt, s történelmünkre mint a szenvedésekről való tanúságtétel sűrítvényére néztek elsősorban. Felelős írástudók voltak ők a magyar irodalom legnemesebb hagyománya szellemében, de a diktatúra hajnalán széttaposott életvezetési tradíciók nélkül jobbra hiányzott belőlük az a biztonságot jelentő tudás és szakmai-politikai fölkészültség, ami a nemzeti és demokratikus elkötelezettségű politikuscsaládban „szocializálódott” Antall számára olyan természetes volt, mint a belélegzett levegő – no meg az is tudott: Kádárék nagyon vigyáztak arra, hogy senki ne tanulhassa ki a nem-kommunista csíziót. Tanulni kellett hát a demokrácia gyakorlatát – és Antall József elkezdte tanítani (a kormánytagok osztályfőnöki órának hívták az üléseket). Debreczeni munkája azt sugallja, hogy szinte mindent ő volt kénytelen megcsinálni, hogy nélküle riadtan tekingettek széjjel (nem csak a blokáid idején), hogy nem volt igazán jelentős számú és valódi szakemberbázisa a kormányzáshoz, de hát – lássuk be – honnan is lehetett volna? Munkatársai körében óriási lett hát a tekintélye, rövid időn belül felnőtt pótolhatatlanságának a tudata (ez nagyon is igaznak bizonyult!), miközben „kívülről” pillanatok alatt megjelent a választási vereség tényét elviselni képtelen agresszív revánsvágy az ellenzékben s a csalódott elutasítás a felülről potyogó csodák várására korábban beidomított társadalomban, amely köszönte szépen a szabadságot, de az már nem igazán érdekelte. Történt mindez egy éppen rossz fordulatot vett világ tendenciáitól kísérve. A kommunizmus legyűrése nyomán önmagát végleg győztesnek érző (mert hisz „véget ért a történelem”) s rohamléptű száguldásba kezdett posztmodern „világ-elit” ugyanis a maga spekulációra épülő *sikerorientáltságát* nevezte ki időközben a „szükségszerű globalizáció” *legfőbb értékének*, s ez – az információ és a vizuális hatalom birtokában szinte törvényszerűen – magához rántotta a *csak jobban élni* „etikájára” kondicionált, „kádárjánosul” kiválóan értő magyar társadalom vágyait is, az azoknak teljesüléséhez szükséges kondíciók nélkül persze. A szétzillesztett gazdaságú, erkölcsű és tudatú országban az első szabadon választott „kamikázekormány” (Debreczeni mintha úgy emlékezne a 130. lapon, hogy az ő leleménye volt e metafora) nem csak az lett hát a dolga, ami kellett volna, hogy legyen. Legalább három irányból (a sajtó és az ellenzék, a párt radikálisai, a csalódott társadalom) tüzeltek a saját szükségszerű „dilettantizmusával” is küszködni kényszerült csapatra, s volt, hogy egy időben. (A történet időbeli szakaszolását is elvégző szerző négy olyan „ügyet” sorol föl és elemez részletesen, amelyek a kormány rohamos népszerűségvesztését és bukását okozták: az igazságtétel, a médiaháború, az elnökkel folytatott küzdelem és a Csurka-lázadás. Belátható, hogy valamennyi – így vagy úgy – a *valódi fordulat* megkísérléséről vagy kieroszakolásáról szólt [Antall a demokratikus kereteken kívüli megoldásra soha nem hajlott!], s valamennyi a *valódi fordulat* lehetetlenségéről, nyíltan hatalmi szándékú akadályozásáról tanúskodott, no meg a háromirányú ösztöz logikájáról.)

Valószínűleg példátlan a történelemben a lesajnáló és a dühös támadásoknak az a tömege, amely az éppen csak hivatalba lépett kormányra zúdult még azelőtt, hogy bármit is tehetett volna. Ennek oka nemcsak a változatlan összetételű, a kádári korból örökölt tömegtájékoztató és az akkori ellenzék (kivált az SZDSZ) – részben – közös „szociokulturális” háttérből fakadó zsigeri idegenkedése volt a választásokon győztes – amúgy cseppet sem egynemű – értékrendtől, hanem egy, a folyamat logikájából következő, törvényszerűen megkötött hatalmi (és „üzleti”) szándékú *érdekszövetség* is. A semmi mással nem helyettesíthető információs-hatalmi (és ezzel anyagi!) lehetőségeket nyújtó pozícióikat védő médiaszereplők az idő tájt másról sem szónokoltak, mint hogy „mi készítettük elő a leginkább a rendszerváltozást, s még nekünk kellene elmenni!”. Valljuk meg, ebben volt is valami –

leginkább persze egy hangsúlyozottan „érdekeszámításos” história. Részesnek lenni a tájékoztatásban a kádári időben föltöbb bizalmi állás volt (nem kerülhetett oda akárki), a káderutánpótlás rendszerint a „család” adta. Nagy volt ott a fegyelmkényszer, nem lehetett összevissza beszélni, de ettől még a média sztárjai (főleg a tévések) hihetetlenül ismertek és népszerűek voltak, ami nemcsak óriási előnyöket jelentett (akár a nőknél, akár a hentesnél), hanem megadta számukra a „bennfenntesség” illúzióját, a „fontos ember vagyok” bődtó tudatát is. Lubickoltak hát ők abban a világban – legfőljebb rühellték, hogy néha-néha „behívják” őket. A leginkább megbízhatóak a világot a helyszínen (Londonban, New Yorkban stb.) is évekig nézegethették, s rácsodálkozhattak az ottani médiasztárok villáira és szellemi függetlenségére (*valóban létező* hatalmára), s azt – érthetően – roppant mód irigyelték. A karrierépítésre berendezkedett világ szívó hatását sokkal előbb megélték, mint a köznép, s mivel döntő többségük a nyolcvanas évektől már éppúgy tett a marxizmus-leninizmusra, mint a késő Kádár-kori technokrácia vagy a nómenklatúra egy része, nem kellett a saját lelkükön és tudatukon erőszakot tenni ahhoz, hogy „kapcsoljanak”, amikor már kapcsolni lehetett. Bizony, nagyon is örvendtek ők a fordulat föltetsző esélyének, előbb óvatosan tapogatózva, majd rohamléptekkel siettették az egészet (az *irányát* megszabni is!), hiszen a lehetőségeik határtalan bővülését remélték tőle, meg azt is, hogy végre nem lesz több behívás. Rögvest fölfedezték magukban a sajtószabadság harcosát, ami leginkább azt kezdte jelenteni, hogy senki hozzájuk nyúlni ne merészeljen. Gondolatvezetésükben semmi hiba nem volt a saját szempontjukból, logikus volt, hogy előbb értetlenül, majd hisztériásan reagáltak a számukra amúgy is gyanús értékrend – bizony, olykor torz, olykor fenyegető hangú – igénybejelentéseire, hiszen az elkötelezettségről, a nemzeti felelősségről azelőtt sem nagyon tudták, hogy mi fán terem. (Annyit ismertek fel gyorsan, hogy az valami „premodern” dolog lehet, annak összes veszélyével.) „Szabadságharcuk” kontinuitását így megőrizték a pozícióikkal együtt, s ehhez kiváló védőszenteket is találtak. Az egyik „őrangyal” (Bárany Anzelm használta a szót) az értelmiségnek az a szűk, de nagy hatalmú rétege lett – róluk részletesen szól Debreczeni –, amelynek képviselői az 1988–90 közötti vákuumhelyzetben, akár történészek, akár újságírók, akár közgazdászok, filozófusok vagy szociológusok voltak, szinte közfelkiáltással fedezték föl magukban a *politológus szakértőt*, s aztán levakarhatatlanok lettek a képernyőről. Ők a népnek mindent megjósoltak-megmagyaráztak (kiszáratva az ellenkezőjét is), s főként nagyon, de nagyon függetleneknek akartak látszani még a választások után is, amikor már meg voltak sértődve, hogy az Antall-kormány nemigen tart igényt a „szakértelmükre”. Nagy volt a médiahatásuk, s azt ugyan soha nem mondták ki nyíltan, hogy a nép igen hülyén szavazott legutóbb, de hogy a demokráciát nagyon értik, nagyon óvják és féltik valamitől, az nyilvánvaló volt. Az „őrző-védő kft.” látványosabb szerepét a kormány ellenzéke vállalta magára. Már az is elég ok volt erre, hogy a Szabad Demokraták Szövetsége, akár csak a sajtó, súlyosan megbántódott a választások eredménye miatt, de talán ennél is fontosabb, hogy az a neoliberalisan szabados életfelfogási stratégia, amely – igazodva a globalizáció korparancsához – *legfőbb értéknek* a hátrafelé nem tekingető személyes érdekérvényesítést nevezte ki, érthetően nagyon tetszett a médiának. A bevallatlanul is ezt valló SZDSZ-nek a tömegtájékoztatás „spontán privatizációja” ezért hát nagyon is megfelelt, úgy gondolta, az a legjobb, ha semmi nem változik (a médiatörvényt is csak követelni kell a kormányon, de megcsinálni nem muszáj), főttörténészüket el is mondta, hogy „az ország rendelkezik kitűnő színvonalú, a demokrácia iránt fogékony és lojális újságíró-társadalommal. Valami tisztogatás vagy őrségváltás ezen a területen csak színvonallesést és politikai kárt okozhat” (azt is sugallta még, hogy aki nem így gondolja, az antiszemita – tehát nincs helye a demokráciában). Nem kellett hát itt „utasítani” senkit senkinek, a nagy játszma résztvevői fél szavakból (vagy anélkül) is pontosan értették egymást. Egy kőkemény *érdekszövetség* jött létre a kétoldalú (az MSZP „főlszabadításával” háromoldalúvá vált) felek között, amely aztán – kiegészülve a mindenkori népszerűségi lista tetejére, de valami miatt föltöbb önállótlannak tűnő köztársasági elnökkel – minden olyan kormányzandékot (kárpótlás, igazságtétel, múltfeltárás stb.) elszabotált, ami a rendszerváltozás tudati-etikai szférájához (is) tartozott volna, s persze talán göröngyösebbé tette volna az eleve előnyösebb pozícióból (információ, tőke, kapcsolati tőke stb.) startolókat gátlástalan „önmegvalósításának” az útját.

Természetesen a gyakorlatlan politikushad (és igencsak apró szellemi hátországa) számos olyan hibát is elkövetett a kormányoldalon, amit joggal tettek szavá azok, akiknek az a dolguk, de én azt hiszem, hogy valójában a méltánytalanul támadó agresszivitás meg a törekvések folytonos gáncsolása radikalizálta a leginkább azt népi-nemzeti oldalból kinőtt jelenséget, amelytől aztán a média és az ellenzék rettegni kezdett, és elképesztő patáliát csapva nemcsak a kormányt, a nemzetet is igyekezett lejárni. A Csurka-lázadásról van szó, amelynek alapjául valós, elintézetlen gondok (is) szolgáltak, de amely a kormánynak (és Antall Józsefnek) ártott a legtöbbet. Debreczeni ennek a sűrűjében volt – erről tudhat a legtöbbet –, az eseménysor mozgatóit és benne a miniszterelnök csapdahelyzetét lélektanilag is hitelesen bontja ki, de kevesebb szót szán annak tudatosítására (legalábbis a konkrét történet analízise során), hogy milyen eleve adott *értékrendi különbségek* mozdultak meg a mélyben, amikor látszott, hogy nem megy a szekér. Az Antall József–MDF, avagy a miniszterelnök–„alapító atyák” viszony alakulásának természetrajzáról van szó. A dologról való beszédet azzal a kérdéssel szokás kezdeni, hogy Antall miért nem volt ott Lakiteleken, 1987 szeptemberében. Ezt a „legitimációs” hiányt többször is a szemére hányták, maga a miniszterelnök azzal az – egyébként valós – ténnyel szokta elütni a dolgot, hogy éppen külföldön volt. Debreczeni sem foglal egyértelműen állást, de a valóság nyilvánvalóan az, hogy a múzeumigazgatót nem hívták meg, s ebben akkor nem volt semmi meglepő. Azt nem állítanám, hogy a szervezők (Lezsák Sándor, Bíró Zoltán vagy Für Lajos) egyáltalán nem is ismerték, de hogy a neve komolyan eszükbe sem juthatott, abban szinte biztos vagyok. (Csoóri Sándor, aki Antall szűkebb köréhez is tartozott, Amerikában volt.) A lakitelki találkozó elsősorban a népi mozgalom tradíciója mentén szerveződött, aki ott volt – talán egy-másfél tucat ember kivételével –, az a népiség holdudvarába tartozott, vagy legalábbis nem állt távol tőle. Antall József – amúgy eléggé széles – baráti, ismerősi körének lehettek ugyan kapcsolódási pontjai emehhez, de az ő világképének, politikai felfogásának a *lényegi* elemei máshonnan eredtek. Ezt az értékvilágot, annak összetevőit Debreczeni külön fejezetben (*Antall József politikai értékvilága*) is elemzi, most csak az – Antalltól származó – summáját idézem föl: „nemzeti elkötelezettségű, egységes Európában hívő, liberális kereszténydemokrata vagyok”. Első pillantásra igencsak heterogénnek tűnhet ugyan ez a definíció, de lényegében arról van szó, amit a szerző úgy fogalmaz meg, hogy a magyar szabadelvű polgári tradíció folytatását a nyugati típusú jobbközép politika keretei között tartotta lehetségesnek. Antall József jól ismerte ugyan a népi írók klasszikusainak a műveit, meg azoknak a valós problematikáját is, de az a történeti irányzat az ő világképében alighanem csak fontos részérték volt, s nem *meghatározó*. A mozgalom szociális-morális attitűdjét vélhetően nagyon is sokra tartotta, számos jel mutatott arra, hogy ezt a magatartást szerette volna „polgárosítani”, viszont – történeti tapasztalatai okán is – idegenkedett e tradíció mozgalmi, kvázipolitikai jellegétől. Népi szocializmusról, harmadik útról, népfrontos törekvésekről ő nem sok jót gondolt, alighanem szilárd meggyőződése volt, hogy a népiség *politikai pártként* föllépve igencsak esendő, s ebben – valljuk meg – súlyos igazságai lehettek. A népi mozgalom a maga letagadhatatlan és megspórolhatatlan igazát ugyanis soha nem elsősorban politikai síkon fejezte ki, s nem úgy fejezi ki ma sem (már ha van még népi mozgalom). Attitűdjében nagyon erős a morális fölhívás igénye, az érzelmekre *legalább annyira* hatni akar, mint a tudatra. A népiség egy totális világkép, ahol az egyes szférák szerves kapcsolatban vannak, ezért kifejezőmódjában, érvelési rendszerében is nagyon erősen kötődik a zártságában is a teljesség ígézetét nyújtó szociokultúra minden eleméhez s annak folytonos demonstrációjához is. A népi „politikus” a gyűlést szereti összekötni a versmondással vagy a népdalénekléssel, ha fel kell szólalnia egy vitában, akkor mondandója inkább erkölcsi kiáltványhoz fog hasonlítani, ha meg pártjának az elveiről kérdezik, akkor hirtelen képes azt az – egyébként hittel vallottan nemes tény – mondani, mint Püski Sándor 1956-ban: a párt programja ott van Petőfi, Ady, Móricz és a népi írók műveiben. A népi csoportosulás – kivéve az olyan politikailag is tudatos alakjait, mint például Kovács Imre volt – nagyon nehezen tudja eldönteni, hogy párt legyen ő vagy mozgalom, mivel a legszívesebben egyszerre lenne mind a kettő (a mozgalmi jelleget is mindenáron meg akarja tartani), s bizony az MDF is sokáig vacakolt ezzel a problémával. (Nem is igazán tudható, hogy Antall nélkül mikorra lett volna képes eldönteni.)

A miniszterelnök saját politikai identitását nem a népi mozgalomból eredeztette tehát, nincs abban semmi csodálni való, hogy nem volt 1987-ben a „látótérben”. Ő alkotmányban, jogrendszerben,

parlamentáris demokráciában – a magyar jogfejlődés kontinuitásában – gondolkodott, s nemigen lehetett meggyőződve e morálisan nagyszerű emberek ebben való jártasságáról. Tisztában volt vele, hogy a megnyíló európai kórusban csak olyan hangon lehet megszólalni, amelyre odakint is vannak fülek, s ezért a maga alaposan végiggondolt koncepciójához keresett egy megfelelő hatósugarúnak tetsző szervezeti keretet (hamar belátta, hogy a Kisgazdapárt, amely felé először tájékozódott, nem lehet ilyen), amit aztán szívós munkával a „saját képére” formált, de a formálás csak a felszínén, a csúcán sikerülhetett majdnem tökéletesen. Tudatos politikai pártként is funkcionálni képes alakulatot gyakorlatilag ő csinált az MDF-ből valamikor 1989 őszén, amely így aztán – ma már belátható – *egészében* egy öszvér formáció lett, hiszen a nagyobbik fele továbbra is mozgalmárkodni akart a politikában. (Némi sematizmussal úgy is fogalmazhatnánk, hogy *született* egy „új” MDF, amelyet Antall József és azon kevesek jelentettek, akik jól *értették is* őt, s nemcsak elfogadták óriási tekintélye és pótolhatatlan tudása miatt, és *maradt* a „rég” MDF – ide tartozhatott a tagság döntő többsége –, amely a népszerűség rohamos fogyásának a kezdetéig nem csak elfogadta, de egyenesen mitizálta a pótolhatatlan tudású és tekintélyű miniszterelnököt, igazából azonban fenntartásai voltak vele szemben, és – talán – *soba nem értette meg* pontosan.) Hatni, lelkesíteni akart az „ős-MDF-es” (mint a hőskorban), aztán szép – és persze valóban szükséges – elvekből fakadó döntéseket a politikában megvalósítani, nem lévén egészen tisztában azzal, hogy a parlamentáris demokráciában egy kormány mit tehet meg és mit nem. Így aztán – a könyv logikájából is következően – a *politikailag is súlyos* MDF-et valójában leginkább csak Antall József emlegetett tekintélye és tudása jelentette (!), harcát szinte hétről hétre meg kellett vívnia a pártban és a frakcióban, s amíg erővel bírta, mindent türelmesen elmagyarázott. A nemtelen támadások, az életszínvonal s vele a közhangulat romlásának a hatására azonban egyre radikalizálódtak (a párton belül is) azok, akik komolyan elhitték: *csak azért* (!) rosszkedvű és ellenséges a nép, mert a szép és igazságos, az *igazi rendszerváltozást* szolgáló elveket nem „verik keresztül” akár erővel is, meg azt is, hogy a sajtó, az ellenzék és az elnök folyamatos szabotálásán túl a velük csak „kukoricázó”, *határozatlan és gyengekező kormány miatt* nem lehet azokat győzelemre vinni. Az egyébként keményen valós tapasztalatok (!) nyomán fölgyűlő düh és elkeseredés az Antall által visszaszorított *mozgalmi bevületben* vélte megtalálni a maga útját, Csurka István, az egyik legnagyobb tekintélyű „alapító atya” lázadása – s a kormányra zúduló ösztűz másik harmada – már jóval 1992 augusztusa előtt érett.

A politológiai szakzsargon a Csurka-jelenséget ma általában szélsőjobboldalinak nevezi, Csurka magát és pártját nemzeti radikálisnak. Ennek az alakulatnak az ideológiája valójában a Szabó Dezső-i és a – teljesen félreértelmezett – Németh László-i eszmerendszernek a rosszul adaptált, megnyomorított részelemeiből áll össze (nyakon öntve ma már valamiféle, a keresztység fölvétele előtti „őskereszténységgel”), de ami igazán lényeges: a MIÉP hiába van benn a parlamentben, mégsem párt, hanem ma is az, aminek indult – mozgalom. Rettenetesen szeretik az érzelmekre ható jelszavakat, a sok embert mozgó nagygyűlést, énekelnek is, meg esküt tesznek (Bossányi Katalin és nyomán az SZDSZ meg az MSZP ezt akarta mindenáron „náci karlendítésnek” láttatni nemrég), ha meg szóhoz jutnak a parlamentben, szöveget intéznek mindenkire. Ebben a formációban a lakiteleki MDF igencsak eltorzult nyúlványa jött a felszínre, s noha nyilvánvaló, hogy az általa fölelegetett honi gondok többsége valós (úgy is szokás mondani: Csurkának sok mindenben igaza van), de az még biztosabb, hogy a megoldásukra ajánlott terápia szinte mindig téves vagy – demokratikus eszközökkel – keresztülvihetetlen. Csurkáék hatalomra kerülése esetén nem az antiszemizmus elszabadulásától kellene tartani a leginkább, hanem attól, hogy a maga minden szálát eltépő, gazdaságilag is autarkias elképzelése nyomán ez az ország rövid időn belül alighanem úgy festene, mint az az Albánia, amely egymaga akarta fölépíteni a szocializmust. Ez a szónoklatokra építő, mozgalmártípusú politizálás Antall Józseftől már eredendően is rendkívül idegen volt, de nemcsak azt ismerte fel rögtön, hogy a Csurka-féle, felelőtlen és veszélyes konnotációjú szavakkal (életér, magyarságvizsga, genetikai romlás, idegenfelismerő képesség stb.) is dobálózó hang a nemzetközi politikában szalonképtelen, hanem azt is, hogy a kormány mögé egy olyan párt kell, ahol megvan az ő biztos többsége. Így aztán a néhány esztendő legnagyobb drámája lett e házon belülről indított ösztűz hatástalanításának (az alelnök kiszorításának) s a kormányképesség megtartásának az együttes kísérlete (meglehet, erejének java

ment rá), miközben azzal is tisztában volt, hogy Csurka milyen valószínűleg létező problémákról beszél ebben a megnyomorított tudatú, reményeiket és igazukat megint veszni látó, keserűen és alaktalanul indulatos emberek által is bőven lakott országban, amely őt és kormányát akkorra már a pokolba kívánta – de korántsem csak azért, amire Csurka István és társai gondoltak.

Az ösztűz harmadik fele – a végzetes „adag” – a csalódott társadalom felől jött, s ezen ma már különösebben nincs is mit csodálni. Debreczeni József könyvének egyik legfontosabb fejezete (*A Kádár-kor öröksége*) pontosan azt elemzi remekül, hogy a rendszerváltozás milyen morális és tudati kondícióban érte a magyarországi lakosságot, s hogy az mit is várt az egésztől. Pontosán azt várta, amire a kádári korban beidomították, de azt aztán mindenképpen, legföljebb mindenből egy kicsit többet. A régi rendet azért szavazta le 1990-ben, mert joggal érezte, hogy az már nemigen képes teljesíteni a hatvanas években megkötött, nyugodt gyarapodást és biztonságot adó alkut, de aztán villámgyorsan elfeledte, ki is lehet az új világban reá ömlő nyomorúságért az igazi felelős. A magyar társadalom is azt remélte a fordulattól, mint a média sztárjai, csak jóval szerényebb kivitelben: a gyarapodás, az érvényesülési lehetőségek tágulását – így aztán nem csoda, hogy jól „megértették” egymást. A kádári stíluson nevelkedett elmék Antall Józsefet egy szinte idegen bolygóról érkezett lénynek látták, s ezt a sejtelmet a tájékoztatás szorgosan izmosította. Így hát, csodák csodájára, az egyszerű országlakó is „fölismerte” a miniszterelnökben a múlt, az „úri rend” emberét, aki gögös, és lenézi a népet, szociálisan pedig érzéketlen (hiszen nyilván csak ezért történhet, hogy munkanélküliség van, meg hogy állandóan emelkedik a kenyér és a helybeli napilap ára!), aki ezért aztán jobb, ha visszamegy oda, ahonnan jött, a rokonságával együtt – s ha már nem lehetünk rögtön olyan, mint a Nyugat, folytatódjék inkább a szocialista modernizáció. Antall József nagyon jól tudta, hogy kormánya egy elöregedett, beteg és öntudatlanra narkotizált, a morális és közösségi értékek iránt abszolút közömbös, csak fogyasztani akaró, a változásra teljesen fölkészületlen társadalmat kapott örökül, de – mivel hazájáért felelős államférfi volt – nem akart belenyugodni, hogy ez már így marad mindörökké, s tenni akart ellene. Ma már tudjuk, a manipulációt öntudatlan boldogsággal tűrő, de a tanulást (a „kioktatást”) megvető magyar társadalom – a súlyosbodó életfeltételek mellett – ezt bocsátotta meg neki a legkevesébe.

A sajtó, az ellenzék s a lakosság nagyobbik fele mind-mind úgy gondolta, a történelem tréfája volt csak az a négy esztendő, s még az emléket is ki akarták törölni a fejekből. Antall József személyét ugyan nagy kegyesen „beengedték” a használaton kívüli múzeumi darabok közé, de a kor, amelynek nevet adott, a borzalom idejévé vált az önfelkent modernizátorok tollán és száján; a vesztüket érzők még most, legutóbb is, – utolsó érvként – a két választási forduló között is vele, az „úri világ” visszatérésének a veszélyével próbálták riogatni a népet. Ez egyelőre nem sikerült, de tartok tőle, hogy a társadalom tudati állapota nem sokat javult. A fölgyorsult világ sok jót nem ígérő tendenciáit – amiket Antall jól értett – ma sem látja át a társadalom, ami szintén nem csoda, hiszen a kitágult lehetőségek után rohanó „elitnek” éppen az az érdeke, hogy ne is lássa át. Ahhoz előbb a történet (a történelem) logikáját kellene megértenie olyan viszonyok közepette, amelyben minden azt szolgálja, hogy az emlékezetét ne szerezhesse vissza. A helyzet legnagyobb paradoxona tehát az, hogy Antall Józsefet és örökségét *csak az* láthatja-láttathatja avítnak és egy elmúlt világhoz tartozónak („premodernnek”, ahogy mondani szeretik), akinek nincsen ép múlttudata, aki számára a történelem nem létezik, mert csak a jelen és a holnap zsákmánylehetőségeire figyel! Antall József a demokrácia védelmét létével biztosító, erős középosztállyal rendelkező polgári Magyarországot akart, s nem olyant, ahol csak a kevés számú pénzes ember szabja meg nap mint nap a „demokrácia” szabályait, s a keresztény Magyarország (a halálos ágyán beszélt róla) sem azt jelentette az ő nyelvén, hogy mindenkinek kötelező lesz majd misére járni. Éppen ezért tudatosítani akarta a megfojtott értékeket, visszakövetelte a morál és a szolidaritás jogát, össze akarta fűzni a tradíció azon elszakadt szárait, amelyeket csak a nyereszkedésre beállított felelőtlenség vagy a hatalmi cinizmus nevezhet béklyóknak. Magyarország első szabadon választott miniszterelnöke tisztában volt a történelem tanulságával és parancsával, de nem a letűnt időt akarta a jelen helyébe csempészni. Átlátta a spekulációra épült új világ veszélyeit, érezte annak kényszereit, de nem hazudta azt sem magának, sem az országnak, hogy ez most már az egyetlen és kívánatos irány. Alkotni akart, ahogy a könyv szerzője is mondja, nem *csak* alkalmazkodni-

idomulni az újmódi szabályokhoz. A globalizáció szívóerejébe belekábult, az értékrelativizmusra esküdöző *posztmodern állapot előtti* személyiség volt ő, ez való igaz, de nem tizenkilencedik századi! Mondjon bárki bármit, de például a médiától is *csak annyira* idegenkedett, amennyire a szemforgatósan hazug tudati manipuláció fegyvereitől idegenkedik az az ember, akinek fontosak még a magyar és az európai kultúra százados értékei. Azok közé tartozott, akik tudják még, hogy a haza és a földgolyó nem csupán *biznisz*, amit pontosan addig és annyira szeretünk, amíg és amennyire jól lehet keresni rajta. Moralista volt, tökéletes politikai fölkészültséggel, a Széchenyi Istvánok és a Deák Ferencek e századi utóda – egy korunkban kihalásra ítélt emberfajta, állítja a szerző.

Debreczeni József egy becsületes portrét adott erről az emberről, a helyzetéből fakadó elfogultsággal persze. Jól mondja azt is, hogy a miniszterelnök megítélése ma még nem „objektivitás” vagy „szubjektivitás” kérdése, hanem *értékválasztásé*, éppen ezért – mivel ebben egynek tudom magam a szerzővel – a könyvet *bitelesnek* is elfogadom. A tónust én ugyan egy kissé másként képelném el, némely mozzanatot nem idéznék föl (annak sejtetése például, hogy Antall a zenetörténetben is jártasabb volt, mint az amerikai elnök, a politikai teljesítményére nézvést nem releváns), de az életnagyságúnál egy kissé „nagyobbra” rajzolt figura fölstilizálásának – a kritikai elemeket úgy írja le, hogy azok is inkább emelik a személyiséget – az okát nagyon is érteni vélem. Nincs arról információ, hogy a szerző mikor fejezte be a kéziratot (1997–98 telén lehetett), de az, hogy a „polgári jobbközép alternatíva” *újabb biztos vereségének a tudatában* tett pontot a munka végére, akkor is egyértelmű lenne, ha az utolsó oldalon nem tenné szövegszerűen is nyilvánvalóvá! (Debreczeni csak arra látott némi esélyt, hogy nem lesz meg az újabb kétharmados többség.) A vitázó hajlamon az ebből fakadó keserű düh is átüthet néhol, ez is okozhatja, hogy több emberrel szemben (Bíró Zoltán, Lezsák Sándor, Kiss Gy. Csaba stb.) az indulatát és a minősítő jelzőit – hosszabb „beszűrésait” – olykor nagyon túlzóknak vélem („balfácán”, mondja egyszer Für Lajosról – s Lezsákról is fölidéz egy olyan történetet [hogyan „találkozott” az amerikai elnökkel], ami talán fölösleges), s attól sem lenne kisebb a könyv hőse, ha a párhuzamot, amit az ő és Mátyás király, Bocskay István, Bethlen Gábor nagysága között fölvillant, elégnék találná csak egyszer megemlíteni. Ezek azok a pontok, ahol az Antall József történelemformáló szerepét elismerő olvasó akár csóválhatja is a fejét. A szerző a hőset *minden szempontból* oly mértékben a kor fölé emeli, hogy mindenki más törpének és silánynak látszik, azok az időt és fáradságot nem kímélő – meglehet, a politikában törvénytörően gyakorlatlan – emberek is, akik a „hőskorban” még naivul és szentül hitték, most nekik – és sorstársaiknak is – lapot oszt a történelem, s azért megtették a magukét a rendszerváltásért. Nem így történt, s a folyamatnak erre a kegyetlen logikájára Debreczeni mintha kevésbé volna fogékony. Így a históriában majd mindenki jelentéktelenné válik, míg a *bűsége* tudatában lévő szerző által leírt – vallomásos elemektől is átszőtt – történet szakralitása is szinte a sorsszerűség predestinációjával hat. Antall a kormányra lépéssel majd egy napon észleli betegségét, a legnagyobb válság (a blokádnak) pillanatában tudja meg, hogy a kór halálos, a kormányzás akkor a legsikeresebb, amikor ő tünetmentes, a rohamos népszerűségvesztés kezdetével egy hónapban újul ki a betegség, a végső és gyors leromlás pedig már a vereség biztos tudatában következik be, amit nem kell megérnie. Karácsony előtt temették hat nappal. Ilyen sorsot megélni csak azok tudnak, akiket valami felsőbb hatalom nagy feladatokra szánt és nagyon nagy célokra – ezt sugallja az élet és persze a könyv dramaturgiája. Antall József ebben az értelmezésben egyszeri jelenség, *a szerep követelte erény, tudás és emberség sűrűtménye*, etalon, aki nem csupán – ötvenkilencedikként – egy volt a sorban. Egymaga hivatott pótolni mindent, aminek kényszerűen a híján voltunk, ő lett – és marad példaként minden korokra – „a” miniszterelnök, akit ez az ország talán meg sem érdemelt. Ilyen volt-e valójában ez a hitem szerint is nagy formátumú politikus, azt nem tudom, de Debreczeni József biztosan így gondolja, hiszen a könyvet forgatva nekem Németh László Adyról írt 1944-es sorai többször is eszembe jutottak. Egyszer majd az emberiség – mondja Németh – így fog ránk mutatni: „ezek azok, akik Adykat kaptak, s azon túl, hogy megölték őket, nem tudtak mit kezdeni velük.” (*Osiris, 1998*)